

EELDUSTE LOOMINE TARGA ETTEVÕTLUSE KASVUKS

OLULISE MÕJUGA GLOBAALSED TRENDID

Maailma rahvastik kasvab ja vananeb

Tehnoloogia muutub järjest kiiremini

Loodusvarasid napib järjest enam

Ärimudelid ja töö olemus muutub

Rahvusvahelised institutsioonid nõrgenevad, riikidevahelised jõujooned muutuvad, Aasia tõuseb

Kliimamuutused jätkuvad ning keskkonnaseisund halveneb

ARENGUD EESTIS

Tootlikkuse kasv pole vastanud ootustele

Vähene teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon

Ekspordi konkurentsivõime säilitamine ja parandamine on üha keerulisem

Proovikiviks on ettevõtluskeskkonna kujundamine tuleviku vajadustest lähtuvalt

Ettevõtete investeerimismäär on võrreldes varasemaga tagasihoidlik

Kohalikke ressursse ei väärindata piisavalt

ARENGUVAJADUS

EELDUSTE LOOMINE TARGA ETTEVÕTLUSE KASVUKS

- Töötada teadus- ja arendustegevuse abil välja uued tooted ja teenused.
- Võtta kasutusele uued tehnoloogiad ja ärimudelid, paindlikud töövormid.
- Globaalsetes väärtusahelates osalemine ning seal kõrgemale tasemele tõusmine.
- Inimesed peavad kohanema vajadusega õppida juurde terve elukaare jooksul ning olema valmis erialavahetusteks.
- Eesti rändepoliitika peab toetama oskustega välisrändajate kaasamist.
- Nii õigus- kui ka maksukeskkond peavad paindlikult võimaldama uute ärimodelite ning töövormide rakendamist. Vältida tuleb ülereguleerimist.
- Kujundada Eesti ettevõtlus- ja ärikeskkonda selliselt, et suudaksime hoida ja ligi meelitada võimekaid ettevõtjaid, investeeringuid, talente.
- Muuta ühiskonna hoiakuid (sallivus, avatus, valmisolek muutusteks).
- Väärindada senisest enam kohalikke ressursse (puu, põllumajandustooted, maavarad)..
- Võtta kasutusele ringmajanduse põhimõtted, et pakkuda keskkonnahoidlikke tooteid, suurendada ressursitõhusust, hoida materjalid ringluses võimalikult kaua ning vähendada jäätmete teket.
- Parandada riigi tuntuks ja pakkuda äridiplomaatia teenuseid olemasolevatel ja uutel turgudel.

KUI EI TEGELE, SIIS

Löögi all on ettevõtete majandustulemused, lisandväärtuse kasv, ekspordi konkurentsivõime.

Inimestel on raske leida oskustele vastava palga teenimise ja eneseteostuse võimalusi. Talente väljaränne.

Kannatavad maksulaekumised, millest sõltuvad riigi teenuste maht ja kvaliteet.

Majanduse energia- ja ressursitõhusus ei parane.

EELDUSTE LOOMINE TARGA ETTEVÕTLUSE KASVUKS

1. Olulise mõjuga globaalsed trendid

- **Tehnoloogia muutub järjest kiiremini, samuti muutuvad ärimudelid ja töö olemus.** Ettevõtetele loovad need muutused uusi ärivõimalusi, aga eelduseks on võime (ressursid, oskused) uusi tehnoloogiaid kasutada, valmisolek pidevalt juurde õppida ja ärimudeleid kohandada, võime teha rahvusvahelist koostööd ja leida oma koht muutuvates globaalsetes väärtusahelates. Tehnoloogia kiire areng aitab toime tulla tööjõu nappusega, võimaldades osaliselt tööprotsesse automatiseerida ning kaasata töötajaid distantsilt.
- **Loodusvarasid napib järjest enam.** Seetõttu on üha olulisem ressursside tõhusam kasutamine. Lääneriikides on tarbimismustrid muutumas, tarbijad hindavad üha enam keskkonnasõbralikke ja ressursitõhusaid tooteid.
- **Maailma rahvastik kasvab ja vananeb.** See tähendab, et muutub ka nõudlus toodete ja teenuste järele. Aasia keskklassi kasv toob kaasa tuntava tarbimise kasvu. Lääneriikides muutuvad tarbijate eelistused, väärtustatakse enam tervislikke ja kohalikke tooteid, personaliseeritud terviseteenuseid.
- **Rahvusvahelised institutsioonid nõrgenevad, riikidevahelised jõujooned muutuvad, Aasia tõuseb.** Võimalik proteksionismi kasv muudab oluliselt ettevõtete müügivõimalusi ja konkurentsitingimusi.
- **Kliimamuutused jätkuvad ning keskkonnaseisund halveneb.** Neist trendidest tulenevalt on rahvusvahelisel tasemel lepitud kokku kliimapoliitilistes eesmärkides, mis tähendavad ka Eesti ettevõtjatele survet muuta tootmismudeleid keskkonnasõbralikumaks ning vähendada tootmise heidet.

2. Olukord Eestis

- **Tööjõu tootlikkus ei ole kasvanud oodatavas tempos**

Tööjõu tootlikkus moodustas 2017.a 74,4% Euroopa Liidu keskmisest ja pole oodatavas tempos kasvanud (2020.a. eesmärk on 80%). Arvestades töötleva tööstuse suhteliselt suurt osakaalu majanduses (2017.a. 19% hõivest ning 15,7% SKTst), teeb muret tööstuse madal tootlikkus, mis moodustab 55% EL keskmisest ostujõu pariteedi alusel. Kui Euroopas on töötlev tööstus üldiselt suurema tootlikkusega kui teised harud, siis Eestis on olukord vastupidine. See viitab vähese teadmistemahukusega tegevustele ning tagasihoidlikule positsioonile rahvusvahelises väärtusahelas.

- **Vähene teadus- ja arendustegevus (TA) ning innovatsioon**

Vaid väga vähesed ettevõtted investeerivad teadus- ja arendustegevusse (nt 2017. a 241 ettevõtet¹) ning mahud on tagasihoidlikud (2017. a kokku 143,6 mln eurot). Levinud põhjuseks on arendustegevuse investeringute riskantsus ja pikk tasuvusaeg ning sageli ka otseste ajendite nappus. Eesti jääb ettevõtete TA-kulutuste osakaalu poolest SKPsse tunduvalt alla ka Euroopa Liidu keskmisele (2017. a 0,61% SKPst Eestis, 1,36% Euroopa Liidus keskmiselt). Koostöö ettevõtete ja teadusasutuste vahel on tagasihoidlik, samuti on väike ettevõtlussektoris uurimis- ja arendustööga hõivatute arv (ligi 2900 inimest 2017.a.). Just ettevõtlussektori vähene innovatsioonivõime kajastub ka Euroopa innovatsiooni tulemustabelis, kus Eesti positsioon on Euroopa keskmise suhtes langenud (13. kohalt 2015. aastal 17. kohale 2018. aastal, eesmärk aastaks 2020 on 10. koht). Mahajäämus on suurim ettevõtete toote-, protsessi-, organisatsiooni- ja turundusuuenduste ja patenditaotluste arvu osas. Eesti tugevaks küljeks on inimressurs,

¹ Kokku oli 2016. a Eestis Statistikaameti andmetel ligikaudu 100 000 majanduslikult aktiivset ettevõtet.

finants- ja tugimeetmed, innovatsioonisõbralik keskkond ning teadlaste tihe rahvusvaheline koostöö.

Kui digitaalsete avalike teenuste poolest on Eesti Euroopa liider, siis digitehnoloogia integreerimine ettevõtlussektoris on teiste Euroopa riikidega võrreldes kesine (ELs 20. kohal).^a Protsesside digitaliseerimine on oluline tootlikkuse kasvu seisukohast ja sageli uute tehnoloogiate kasutuselevõtu eeltingimuseks.

Nii oma ambitsioonikuse kui innovatiivsuse poolest eristuvad iduettevõtted, kelle arvukus ja investeeringute kaasamise võime on kiiresti kasvanud. Suur potentsiaal on platvormimajandusel, mis on Eestis sarnaselt üleilmsele trendile kiiresti kasvanud. Jagamismajanduses hõivatute määr on Eestis võrdluses kogu tööhõivega ELis kõrgeim, 0,74% (Euroopa Liidu keskmine 0,15%). Eesti on esikohal platvormide arvult miljoni inimese kohta – 22 platvormi miljoni inimese kohta (Euroopa Liidu keskmine – 4,62).^b

- **Ekspordi konkurentsivõime säilitamine ja parandamine on üha keerulisem**

Vaatamata sellele, et tugeva välisnõudluse tingimustes on eksport viimastel aastatel absoluutmahtudes kasvanud, Eesti ekspordi turuosa ei kasva (püsivhindades mõõdetuna).^c Vähenenud on eelkõige kaupade hinnakonkurentsivõime, samas on märke hinnavälise konkurentsivõime tugevnemisest teatud kaubagruppide (nt mööbel, puitmajad) ja teadmistemahukate teenuste puhul.^d On selge, et senised tööjõumahukad ärimudelid kaotavad hinnapõhises konkurentsivõimes oma eelise.

- **Ettevõtete investeerimismäär on võrreldes varasemaga tagasihoidlik**

Ettevõtete põhivarainvesteeringud suhtena SKPsse on viimastel aastatel vaatamata soodsale majanduskeskkonnale langenud (soodsad intressimäärad, kasvavad likviidsed vahendid).^e Positiivse trendina on kapitalimahutuses kasvanud intellektuaalomandi kasutusõigustega seotud toodete osakaal, kuigi kogumaht jääb tagasihoidlikuks. Kui soovitakse liikuda kõrgematele väärtusahela astmetele, muutuvadki investeeringud immateriaalsesse varasse (teadus- ja arendustegevus, disain, inimesed, brändimine, reklaam, litsentsid, patendid, jne) üha olulisemaks. Eestis moodustavad investeeringud masinatesse ja seadmetesse endiselt suurema osakaalu kui Euroopas keskmiselt.^f

- **Kohalikke ressursse ei väärindata piisavalt**

Kohalike ressursside (puit, põllumajandus, maavarad) väärindamise senisest suuremal määral aitaks kasvatada tootlikkust ja pakuks maapiirkondades paremaid teenimisvõimalusi. Näiteks on põllumajandustootmine muutunud küll mitmekesisemaks (uudsed lahendused, väiketootjate nišitooted, mahepõllumajanduse laienemine) ning lisandväärtus hõivatute kohta on pikemat perioodi vaadates suurenenud, kuid suur osa põllumajandustoodetest eksporditakse siiani töötlemata kujul. Väärindamata toodete väljavedu moodustab kogu toidusektori ekspordikäibest enam kui kolmandiku.^g Valdavas osas on tegemist välismaistele tööstustele müüdava toorainega, samas imporditakse lõpptarbijatele suunatud kaupu.

Puidusektori tootlikkus ja lisandväärtus on kasvanud ning töötlemata puidu ekspordi osatähtsus puidu koguekspordist vähenenud. Sellegipoolest on arengupotentsiaal veel suur, kui võrrelda tootlikkust töötaja kohta nt Põhjamaadega. Suuremat lisandväärtust saab teenida puidu kõrgematel astmetel väärindades, st keemiliselt ja molekulaarselt.

Kohalikke ressursse väärindades peab **kasvama ka ressursitootlikkus**, mis Eestis viimase kümne aasta jooksul oluliselt paranenud ei ole. 2017.a oli ressursitootlikkus näitaja 0,5 eurot kg kohta, mis väljendab, kui palju majanduslikku tulu eurodes saadakse riigis ühe kilogrammi materjali kohta. Eestis moodustavad kasutatavatest materjalidest põhiosa põlevkivi, liiv, kruus, puit.

- **Eesti ettevõtluskeskkond on üldjoontes konkurentsivõimeline**

Seda kinnitab Eesti tõusmine Maailma Majandusfoorumi konkurentsivõime edetabelis. Eesti tugevusteks on makromajanduslik keskkond ja töajõuturu tõhusus, samuti tervishoiu ja alghariduse tase, kõrgharidus ja täienduskoolitussüsteem ning tehnoloogiaalane valmisolek. Arenguvajadusega valdkonnad on erasektori võimekus arendada ja üle võtta uusi tehnoloogiaid, samuti infrastruktuuri kvaliteet ja laiendamine.

Maailmapanga “*Doing Business*” edetabelis on Eesti viimasel aastal langenud ning asub nüüd 16. kohal. Nõrgemad on Eesti positsioonid väikeaktsionäride huvide kaitses, ettevõtte laenu ja krediidi kättesaadavuses ning maksejõuetuse lahendustes.^h Kuigi raamistik on maksejõuetusel tugev, on just lahendustele jõudmise pikkus ning tülikus see, mida heidetakse Eestile ette. **Ettevõtte laenu ja krediidi kättesaadavus on viimastel aastatel jõudsalt paranenud.** Ettevõtete hinnang pangalaenude kättesaadavusele ning kapitalile ligipääsule on parem kui Euroopa Liidus keskmiseltⁱ. Vaatamata heale seisule rahvusvahelises võrdluses on maapiirkondades oluliseks kapitalile ligipääsu piiravateks teguriteks tagatiseks oleva kinnisvara vähene likviidsus, selle madal hind ning muude tagatiste puudumine.

Maksukoormus püsib Eestis umbes 35% SKP-st võrreldes Euroopa Liidu 40%-ga. Negatiivse aspektina toovad ettevõtjad esile lühikese etteteatamisajaga maksukeskkonna muudatusi. Tööandjate hinnangul on kitsaskohaks **oskustööjõu nappus**.^j Osaliselt on tegemist struktuurse tööjõupuudusega, seda nii piirkondlike erinevuste kui ka oskuste vajadustele mittevastavuse mõttes. Tööturg ja vajadused muutuvad kiiresti ja alati ei ole haridussüsteem nii kiiresti võimeline reageerima.

Ettevõtluskeskkonda edasi kujundades tuleb silmas pidada tuleviku proovikivisid – uued äri- ja töömudelid, mobiilsuse kasv, uute tehnoloogiate esiletõus ja kasutamine, potentsiaalsed geopoliitilised muudatused, regionaalse tasakaalu säilitamine, kuritegevuse, sh küberkuritegevuse kasv.

3. Arenguvajadus – eelduste loomine targa ettevõtluse kasvuks

Olukorras, kus tööjõukulude jätkuva kasvu tõttu hinnakonkurentsisis enam püsida ei suudeta on vaja luua eeldused targa ettevõtluse kasvuks.

Teadus on Eestis kõrgel tasemel, kuid selle panus ettevõtete tootlikkuse kasvu on siiani olnud tagasihoidlik. Tuleb edasi tegeleda ettevõtete ja teadusasutuste vahelist koostööd ja teadmistesiret takistavate tegurite eemaldamisega, kõigi osaliste koostöövõimekuse ja motivatsiooni kasvatamisega. Arvestades Eesti väiksust ja piiratud võimalusi, tuleb avatud olla rahvusvahelisele koostööle.

Alusuuringute kõrval tuleb enam rõhku panna rakendusuuringutele. See tähendab, et teadustulemusi tuleb arendada edasi selliste tehnoloogiliste valmidusastmeteni, et ettevõtjatel ja investoritel tekiks huvi ja julgus neisse investeerida. Riik peab jagama riske (pakkudes toetusi, finantsinstrumente), mida ühel ettevõttel üksi ei ole mõttekas võtta, kuid mis ühiskonnale tervikuna pikemat perspektiivi silmas pidades on kasulik. See omakorda eeldab ettevõtetes vastava **võimekuse olemasolu ja kasvatamist** (nt teadustöö kogemusega töötajad). Riigi poliitika selles valdkonnas (sh stiimulid investeerimiseks immateriaalsetesse varadesse) ning innovatsioonisüsteemi toimivus vajavad ülevaatamist.

Tehnoloogia areneb kiirenevalt ning ettevõtjad võtavad uusi tehnoloogiaid üha kiiremini kasutusele. **Eesti ettevõtetel on uute tehnoloogiate ja ärimudelite kasutuselevõtus arenguruumi palju.** Nt ulatuslikum digitehnoloogiate, sealhulgas tehisintellektil põhinevate lahenduste integreerimine ettevõtlussektoris, sh tööstussektoris loob võimalused protsesse tõhustada, globaalsetesse väärtusahelatesse siseneda ning uut tüüpi tooteid ja teenuseid pakkuda. Robotiseerimine ja automatiseerimine muudab aga tootmise vähem töömahukaks ja tasakaalustab sel moel palgakasvu mõjusid.

Sellise arenguhüppe saavutamiseks ja tehisintellekti kasutusele võtmiseks **tuleb tegeleda andmemajanduse baasvõimekuse loomisega**. See omakorda eeldab tippspetsialistide (doktorantide) hulga kasvatamist andmeteanduse alal ning andmevalitsemise mudeli edasi arendamist. Lahendused tuleb leida ka andmete jagamise ja privaatsuse tagamise teemades. Tööstusandmete ja avaandmete puhul on vaja toetada nende jagamise võimalust, isikuandmete puhul on vaja lahendada privaatsusriive vältimine äriliselt, tehnoloogiliselt ja õiguslikult.

Globaalsetes tarneahelates osalemine parandab ettevõtete ligipääsu uuele tehnoloogiale ning avab uusi turge. Aasia keskklassi ja kaasnevat tarbimise kasvu ei pruugi Eesti ettevõtted ilma rahvusvaheliste koostööpartneriteta suuta ära kasutada. Osaledes globaalsetes tarneahelates ja seal senisest kõrgematele tasemetele tõustes on see lihtsam. See omakorda eeldab seniste ärimudelite muutumist.

Välistrendide analüüs kinnitab, et Lääneriikides on tarbimismustrid muutumas. Tarbijad on senisest informeeritumad ja suuremate nõudmistega, eeldavad personaalset lähenemist, väärtustavad keskkonnasäästu, kohalikke tooteid ja tervislikkust. Ettevõtjatele loovad need muutused uusi ärivõimalusi. Neile tarbijasegmentidele keskendumise eeldused on sarnased ülal esiletooduga – tootearendus, rahvusvaheline koostöö müügi alal.

Tuleb arvestada, et uued tehnoloogiad ja IT-platvormid (sotsiaalmeedia, avaandmed, avatud platvormid, pilvetechnoloogiad, suurandmed, tehisintellekt jne) muudavad ettevõtete struktuuri ja toimimist. Näiteks hägustuvad traditsioonilised töö tegemise viisid ning need muutused eeldavad võrreldes senisega enam paindlikkust ja autonoomsust nii ettevõtjatelt kui ka töötajatelt. **Paindlikele töötamise vormidele** on iseloomulikud ebatraditsioonilised tööajad ja -kohad või ebaregulaarne töötegmine. Töötajate kaasamine distantsilt aitaks teatud määral leevendada Eesti ettevõtete tööjõunappust ning kaasata inimesi teistest piirkondadest nii Eesti piires kui ka väljastpoolt Eestit ja Euroopat. Eelduseks on peale eesti keele teiste töökeelte kasutuselevõtt ettevõtetes.

Kõik need muutused seavad kõrged ootused ettevõtete juhtidele ning eeldavad **muutusi juhtimispraktikates**, paindlikkust, avatust, ambitsioonikust, riskivalmidust, koostöövalmidust. See on tõsine proovikivi Eesti juhtidele, kuna senised uuringud on viidanud pigem Eesti firmade juhtimispraktikate mahajäämusele võrreldes lääne ettevõtetega.^k

Arvestades üha kiiremini toimuvate tehnoloogiliste muutuste (mh automatiseerimine), uute ärimudelite esile kerkimise ja samas väheneva töökohakindlusega, **peavad inimesed kohanema vajadusega end arendada terve elukaare jooksul** ning olema valmis eriala vahetusteks. Eriti kiiresti vananevad tehnoloogiaalased ja digitaaloskused.^l Üha olulisemaks muutuvad üldoskused nagu probleemide lahendamise oskus, analüüsioskus, sotsiaalsed oskused, loovus. **Paindlikke ümberõppe võimalusi**, nt lühemaid õppeprogramme kui kraadiõpe saaksid pakkuda nii kutse- kui ka kõrgkoolid.

Kiirete muutuste tõttu on risk, et kõigil ettevõtjatel ei pruugi alati olla võimalik leida vajalike oskustega töötajaid. Ümberõpe võtab aga aega. Nii otsitakse vajalike spetsiifiliste oskustega töötajaid globaalselt ja sageli lühikesteks perioodideks. **Eesti rändepoliitika peab toetama oskustega välistööjõu kaasamist**. Piiratud perioodiks spetsiifiliste oskustega töötajate kaasamisega ei kaasne ilmingimata suurt lõimimisvajadust.

Jagamismajanduse kasv on ilmekalt esile toonud vajaduse kohandada Eesti ettevõtlus- ja õiguskeskkond paremini uute ärimudelitega. **Nii õigus- kui ka maksukeskkond** (sh ELi tasandil) **peavad paindlikult võimaldama uute ärimudelite** (nt platvormimajandus) **ning töövormide rakendamist** (sellest aspektist tuleks läbi mõelda kogu sotsiaalkaitse ja pensionisüsteem). See ei ole kuigi lihtne, sest ettevõtjad ootavad samal ajal ka stabiilsust ja maksukeskkonna ennustatavust ning traditsiooniliste ja uue majanduse ettevõtete võrdset kohtlemist.

Silmas tuleb pidada, et Eesti ettevõtlusalane õiguskeskkond sõltub järjest suuremal määral Euroopa Liidus vastu võetud õigusaktidest ja rahvusvahelistest lepetest. Seega **tuleb aktiivselt**

osaleda Euroopa Liidu ja rahvusvaheliste organisatsioonide õigusloome protsessides, tagamaks, et kokku lepitud õiguslikud lahendused arvestaksid Eesti vajadustega toodete, teenuste, inimeste ja kapitali vaba liikumise puhul ning ei kasvataks põhjendamatult ettevõtete halduskoormust. **Vältida tuleb tulevikumõjuga tehnoloogiate** (sh tehisintellekti, platvormid, plokiahelad) **ülereguleerimist** nii Eesti kui ka Euroopa Liidu tasandil. Toetada tuleks vabatahtlike standardite loomist, mis tähendaks turuvajadustest lähtuvate kokkulepete tegemist. Nii Eesti kui EL tasandil (sh kolmandate riikide suunal) tuleb töötada andmete kättesaadavuse parandamisega, et luua eeldus tulevitehnoloogiate kasutuselevõtuks. Väikese avatud majandusega riigina oleme väga vastuvõtlikud muutustele rahvusvahelises majanduskeskkonnas (eriti kriisidele), mistõttu on oluline aktiivselt panustada euroala ja euro stabiilsusse.

Laiemalt peab keskkonna kujundamisel silmas pidama rahvusvahelist positsiooni, et **suudaksime hoida ja ligi meelitada võimekaid ettevõtjaid, investeringuid, talente**. Inimesed on üha mobiilsemad, mistõttu on ka atraktiivse töö- ja elukeskkonna kujundamine üha olulisem. Üheks rühmaks, kellega tuleks tõhusamalt tööd teha, on välisüliõpilased. Eesti üliõpilastest moodustavad välisüliõpilased ligi 10%^m, kuid vaid viiendik neist jääb peale õpingute lõpetamist Eestisse tööle.

Nii uute ärimudelite ja töövormide kasutuselevõtmine ja vastavad õiguslikud ja maksumuudatused kui ka välisüliõpilaste paindlikum kaasamine eeldavad ühiskonnas **muutuste suhtes soodsaid hoiakuid**. Turvaline, inimõiguseid austav ja mitmekesisust väärtustav elukeskkond või selle puudumine mõjutab olulisel määral Eesti atraktiivsust välistalentide ja nende pereliikmete silmis, keda Eesti oma majanduse ja ühiskonna arengu toetamiseks siia vajab ning ootab. Kultuuril abil saab kujundada ühiskonna hoiakuid, kui lisaks kultuuritarbimise kasvule suureneb pakutava kultuuri avatus, sh erinevate kultuuride esindatus ja võrdse ligipääsu tagamine. Atraktiivne ja kättesaadav kultuurielu mõjutab omakorda talentide sihtriigi valikut.

Kasvama peab ettevõtete ressursitootlikkus, st ressursside tõhusam kasutus ning tootmise lisandväärtuse suurendamine. Juurutada tuleb muuhulgas digitaalseid jm nutikaid lahendusi, mis aitavad kasutada ressursse efektiivsemalt, tekitamata uusi jäätmeid. **Senisest enam tuleb väärindada kohalikke ressursse** (nt puit, toit, maavarad), mis eeldab uurimistööd, tõhusat ja eesmärgistatud koostööd riigi, ettevõtjate ja teadlaste vahel. Toiduainete tootmise häid äri- ja arenguvõimalusi kinnitas välistrendide analüüs, mis näitas, et nõudlus kvaliteetse ja tervisliku toidu järele kasvab. Kaaluda tasub ka seni **kasutamata maavarade kasutuselevõttu**. Selleks on vaja luua terviklik ülevaade maapõueressursside varudest ja keskkonnasäästlikest kasutusvõimalustest. Taastumatute ressursside asemel on vajalik arendada bioloogilise materjali senisest tõhusamat rakendamist – nn tervikliku **biomajanduse** võtmes, mis võimaldab luua sektoriteüleses koostöös uusi tooteid ja liikuda väärtusahelas edasi, arvestades ökoloogiliste piiridega ja vähendades ressursikadu.

Eestis on endiselt **kasutamata ringmajanduse potentsiaal**. Ringmajanduse põhimõtete rakendamine suurendab ressursitõhusust ning loob eeldused kestlikult toodetud ja keskkonnahoidlike toodete arendamiseks. Samuti aitab see vähendada jäätmete teket, kuna tooted disainitakse nutikalt või suunatakse tootest tekkiv materjal uuesti ringlusesse. Ringmajandusele üleminek eeldab muutusi tootedisainis (ökodisain), toodete parandatavuses, uute ärimudelite arenduses (nt toodete rentimine ja paranduse teenuse pakkumine nende müügi asemel), tarbijate teadlikkuses ja jäätmekäitluses (mis peaks olema mugav, innovaatiline ja toetaks materjali ringlussevõttu).

Tähelepanuta ei saa jätta ka müügi võimalusi ja **eksporditurgude laiendamise vajadust**. Senisest paremini saab ära kasutada Euroopa Liidu ühisturu võimalusi, eriti piiriülese teenusmajanduse puhul. Ettevõtetele on ükshaaval keeruline siseneda uutele turgudele, kus tuleb alustada riigi tutvustamisest (nt Aafrika, Araabia maad). Koostöö naaberriikidega võib lihtsustada turgudele sisenemist. Samuti on oluline EL väliskaubanduse valdkonnas selgema

fookuse seadmine riikidele, kuhu on võimalik suurendada Eestis toodetud kaupade ja teenuste ekspordi ning valdkondadele, kus on Eesti ettevõtjate huvi ja ekspordivõimekus. See eeldab mh aktiivset osalust ja Eesti ettevõtete huvide edendamist EL väliskaubanduse aruteludes. Riik peab jätkuvalt tegelema **Eesti tuntuse parandamisega** turgudel, kuhu Eesti ettevõtjad soovivad siseneda, ja pakkuma ka vajalikke **äridiplomaatia teenuseid**.

Muutuste elluviimiseks on vajalikud järgnevad tegevused (sh EL tasandil):

- Töötada teadus- ja arendustegevuse abil välja uued tooted ja teenused.
- Võtta ettevõtetes kasutusele uued tehnoloogiad ja ärimudelid, paindlikud töövormid. Eeldab muutusi juhtimispraktikates, juhtide ettevõtlikkust, ambitsioonikust, riskivalmidust.
- Osalemine globaalsetes väärtusahelates ning seal kõrgemale tasemele tõusmine.
- Inimesed peavad kohanema vajadusega õppida juurde terve elukaare jooksul ning olema valmis eriala vahetusteks. Paindlikke ümberõppe võimalusi peavad senisest tõhusamalt pakkuma nii kutse- kui ka kõrgkoolid.
- Eesti rändepoliitika peab toetama oskustega välistöötajate kaasamist.
- Nii õigus- kui ka maksukeskkond peavad paindlikult võimaldama uute ärimudelite ning töövormide rakendamist. Vältida tuleb ülereguleerimist
- Kujundada Eesti ettevõtjate- ja ärikeskkonda selliselt, et suudaksime hoida ja ligi meelitada võimekaid ettevõtjaid, investeringuid, talente.
- Muutuma peavad ühiskonna hoiakuid (sallivus, avatus, valmisolek muutusteks).
- Väärindada senisest enam kohalikke ressursse, sh taastuvaid bioressursse (puit, põllumajandussaadused, maavarad). Maapõueressursside kasutuselevõtu eelduseks on eri maapõueressurssidest tervikliku ülevaate saamine ja kasutusvõimaluste analüüs.
- Võtta kasutusele ringmajanduse põhimõtted, et pakkuda keskkonnahoidlikke tooteid, suurendada ressursitõhusust, hoida materjalid ringluses võimalikult kaua ning vähendada jäätmete teket.
- Parandada riigi tuntust ja pakkuda äridiplomaatia teenuseid olemasolevatel ja uutel turgudel.

4. Võimalikud tagajärjed, kui arenguvajadusega ei tegele

- Löögi all on paljude ettevõtete majandustulemused, lisandväärtuse kasv, ekspordi konkurentsivõime.
- Inimestel on raske leida oskustele vastava palga teenimise ja eneseteostuse võimalusi. Talentide väljaränne.
- Kannatavad maksulaekumised, millest sõltuvad riigi teenuste maht ja kvaliteet.
- Ei parane majanduse energia- ja ressursitõhusus.

5. Eduvõimalus

Arvestades Eesti seniseid kogemusi uute tehnoloogiate rakendamisel on välja pakutud, et Eesti võiks olla **uute lahenduste katseriik**. Samuti kasutada e-residentsusest tulenevaid võimalusi **võimekate ettevõtjate jm talentide ligimeelitamiseks**. Eeldab eri osaliste (riik, ettevõtjad, pangad) võimet koostööd teha.

Nutikalt integreeritud äri- ja kultuuridiplomaatia suurendab ettevõtete konkurentsivõimet, sest kultuur toimib jäälohkujana (jagatud kogemus lihtsustab dialoogi alustamist) ning selle abil saab kujundada ja tutvustada oma väärtusruumi (nii ettevõtte kui ka riigi tasandil). Tänu EV 100 ulatuslikule rahvusvahelisele programmile on juba olemas kontaktivõrgustik ning tavalisest suurem rahvusvaheline huvi, mida on mõistlik edaspidigi ära kasutada.

^a Vt nt http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52243

^b Study to Monitor the Economic Development of the Collaborative Economy at sector level in the 28 EU Member States, 2018, lk 9 ja 40, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0cc9aab6-7501-11e8-9483-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>

^c Rahapoliitika ja majandus 4/2018. Eesti Pank.

^d Eesti Konkurentsivõime Ülevaade 2018. Eesti Pank, mai 2018.

^e Majanduse rahastamise ülevaade. Eesti Pank, veebruar 2019.

^f Euroopa Investeerimispanka küsitlus EIBIS (*EIB Group Survey on Investment and Investment Finance*).

^g Eesti toidusektori ekspordi edendamise tegevuskava 2019–2022.

^h World Bank, <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/e/estonia/EST.pdf>

ⁱ Eesti Pank, Majanduse Rahastamise Ülevaade. Veebruar 2019.

<https://www.eestipank.ee/publikatsioon/majanduse-rahastamise-ulevaade/2018/majanduse-rahastamise-ulevaade-veebuar-2018>

^j Eesti Konjunkturiinstituut, „Konjunktuur“ nr 3/206 (2018)“ <https://www.ki.ee/>

^k Eesti juhtimisvaldkonna uuring 2015.

^l World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2018.

^m Haridus- ja teadusministeeriumi andmed.